

ОБРАЗОВАТЕЛНА ФИЛОСОФИЯ

Люба Пенчева

„Въпросът не е да преподадем на ученика тия или ония науки, а да му вдъхнем любов към тях и да му дадем известни методи да ги изучава, когато у него се развие обич към тях.“

„ЕМИЛ или за възпитанието“, Жан-Жак Русо

В светлината на големите възможности за обмяна на идеи и добри практики от преподавателски опит от цял свят, се замисляме, че ученето е далеч повече от формалното запаметяване.

Класическата постановка на руската школа, резюмираща процеса на обучение като формиране на знания,

умения и навици, би могла да излезе отвъд формирането на тези три основни компетенции конкретно в учебния процес и да премине в изграждането им у децата, така че те да възприемат света цялостно. Паралелно с това е важно да си даваме сметка за емоционалната страна на процеса, като част от това са нагласите, с които ние възрастните биваме въвличани в него, и чрез които оформяме отношението на децата си.

При създаването на един детски център с родителско участие е особено важно да си изясним какъв е нашият подход към образованието и възпитанието на децата ни; да се запознаем с различни образователни философии и да намерим тази, която най-добре пасва на собствените ни възгледи и нагласи. Възможно е и да използваме комбинация от различни подходи.

ПРИВЪРЗАНО РОДИТЕЛСТВО

В психологическата литература има различни течения, които според своя възглед разглеждат периодите на развитие на детето, като акцентират на конкретни ключови характеристики. В едно обаче има значително припокриване. И това е т.нар. радиус на значимите отношения. В ранна възраст 0-3 г. малкото се нуждае силно от майка си и има потребност да расте в сигурна среда, за да може в нея да продължи интензивното постнатално развитие на нервната система – диференцирането на зоните на възприятията, укрепването на периферните нерви и поэтапното синхронизиране на двигателните умения. Приблизително след тригодишна възраст се приема, че детето плавно преминава от приоритетно общуване с майката към отваряне към семейството и връстниците. Този прогрес в социалното общуване е важно да се осъществява спокойно, така щото да може да се изгражда афективно зряла личност, която впоследствие да развива своята независимост.

ИГРАТА В ОСНОВАТА НА УЧЕНОТО

Играта е ключов процес при опознаването на света, тя има своята роля както като развиваща, така и като образователна. От психо-физиологична гледна точка в ранната и предучилищна възраст детето изживява всичко чрез единство на психика и тяло. Това е възрастта на глобалността, на неразривната връзка между движение, емоция и мисъл, възрастта, в която детето се изразява и открива света без задръжки. Хармонията в общуването и партнирането във възпитанието осигуряват нормална среда на развитие. Така децата в малките общности израстват спокойно и имат възможност спонтанно да проявяват

любопитството си, да експериментират в защитено пространство и да растат като уверени личности.

От най-ранна детска възраст играта е основната форма на контакт със света. Това е начинът, чрез който децата опознават себе си, комуникират, учат, забавляват се. Играта трябва да бъде част от живота на човек, независимо от неговата възраст, защото тя спомага за сваляне на напрежението и разнообразни практики се развиват напоследък именно в тази посока.

Много професионалисти са се посветили на това да изследват и систематизират различните форми на игра: уединена, паралелна и колективна игра или: изследователска, творческа, разнообразна, подражателна и катарзисна или: игра-практика, игра „наужким“, игра с правила.

Плейцентровете в Нова Зеландия

Ученето чрез игра е основополагащ елемент във философията на плейцентровете в Нова Зеландия, както се вижда и от самото им име (от английски: play – игра). Другите елементи във философията на плейцентъра са: свободен избор на занимания, смесени възрастови групи. Плейцентърът е място за плавен преход между семейството и обществото, между играта и научаването.

РОДИТЕЛИТЕ КАТО ПАРТНЬОРИ

Включването на родителите във възпитателно-образователния процес носи позитиви за децата по много линии. Първата е плавния преход от семейна среда към по-широка общност. Паралелно с това родителите могат да намират индивидуални форми да представят своята професия пред децата чрез игри, приказни истории или драматизация и това е ценно за изграждането им на визията за света, за приобщаването им към него и за провокирането на интереса им към разнообразни сфери на дейност. Ролята на бащата е особено ценна, защото

както всеки модел, така и мъжкият, се усвоява чрез подражание и момичетата и момчетата имат нужда да поддържат ежедневен контакт с бащи и други мъже, за да не се пренесе проблемът за феминизацията на образованието и тук. Подобен тип иницирано от родителя поведение може спокойно да намери място и в т.нар. масово училище и макар и не в същата степен, да бъде позитив във възпитанието на децата.

ПРАЗНИЦИ И ТРАДИЦИИ

В детския център важно място се отделя на спазването на традициите на общността, зачитане на празниците на малко познати ни култури, на личните празници, на създаването на нови ритуали и честването на обществено значими празници. Боядисването на яйца може от семейна да се превърне в общностна традиция. Изработването на картичка и подарък за приятел е възпитателно и изгражда позитивно отношение към ръчния труд и индивидуално отношение. Приготвянето на екзотични ястия е път към опознаване и приемане на другия.

Освен изброените неща, има нещо, което е още по-важно. Отделеното време, внимание и ресурс от страна на родителя е сигнал за детето, че това, с което то се занимава, средата, в която израства и интересите му са значими. Това е оценка, че то е индивид, който има права, получава уважение и може да продължи по пътеката на живота с увереност в почвата под краката си и придобитите способности и развитите умения в процеса на израстването си. Нагласата към това хубаво чувство да бъдеш уважаван става част от формиращата се личност и тя на свой ред е готова да отвърне с почит към възрастните.

СВОБОДЕН ИЗБОР НА ЗАНИМАНИЯ

Децата имат потребност сами да измислят своите игри, те имат това право (записано в чл. 31 от Конвенция на ООН за правата на детето) и ние се стремим да им осигурим свободата да го правят. Така че наред със структурираните занимания, заложили в програмата, осигуряваме достатъчно време и материали за свободни игри и взаимодействия между децата, като през това време ги наблюдаваме и се намесваме само в случай на необходимост (агресия спрямо други деца, рушене на материали и пр.). За да подсигурием условия за свободна игра, добре е децата да имат на разположение разнообразен набор от материали – конструктори, пъзели, шалове и костюми за ролеви игри, книжки, музикални инструменти, детски кухни, кукленски къщи, гаражи с колички, както и набор от естествени материали – пръчки, шишарки, различни тъкани, наред с възможност за свободен досег с пясък (сух и мокър), вода, камъчета и т.н.

РОЛЯТА НА СРЕДАТА В УЧЕНОТО

Ефектът от организираната среда върху развитието на детето - когнитивните му способности, развитието на фината моторика, сензорно развитие, както и способността за концентрация и чувството за ред са нещо, което оценяваме и поради това отдаваме голямо внимание при изграждането на средата. Родителите, които отделят много от своето време, за да създадат уютно място за израстване на децата си, несъмнено обръщат и специално внимание на играчките и другите пособия, с които децата имат досег. От гледна точка на образователната философия е ключово да споменем, че поставяме акцент не само върху развиващите свойства на играчките, но и върху материалите, начина на изработка и безопасността, разбира се.

Монтесори

Основен принцип на този подход е свободата и личния избор на детето. Педагогическата система е изградена съобразно с особеностите във възрастовото развитие, потребностите във всеки един етап и с това по какъв най-адекватен начин децата да бъдат обучавани така, че да учат с минимално усилие и с много радост. За целта има детайлно разработена система от материали.

Детето само изгражда своето собствено „аз“, самостоятелно решава в кой етап от живота си кой „прозорец“ за познания да отвори и да направи възможно възприемането на определени умения и знания. Възпитанието на детето е умение да се балансират свободата и дисциплината, като същевременно детето развива своите вродени способности.

Мария Монтесори често казва: "Аз обучавам децата, а те мен ме учат как да бъдат обучавани."

За разлика от Монтесори педагогиката, според която подредената среда е фактор за създаване на усещане за сигурност, в едно пространство, където присъствието на родителите е осезаемо, така както и у дома, тази формална подредба не е толкова стриктна. В детския център помещенията се организират с лесно подвижни мебели и осигуряват възможност за честа промяна. Последното е изключително важно от гледна точка на смяна на типовете дейности.

Наред с това, възможността децата сами да аранжират своя малък свят е безкрайно ценна. На тази възраст те имат нужда да експериментират в т.нар. защитено пространство, да имат свободата да го правят, да получават и адекватна обратна връзка от връстници и възрастни за действията си. Разместването на столове, възглавници и къщи от кашони неусетно влияе върху двигателната култура, но ведно с това развива креативността, спомага за оформяне на пространственото възприятие и създава увереност в собствените възможности.

Рудолф Щайнер и Валдорфската педагогика

Валдорфска педагогика вярва, че всяко едно дете е уникално човешко същество. Усещането за сигурност в детската градина се постига чрез ритъма на живот - дневен, седмичен и годишен, чрез средата, чрез честото присъствие на родителите.

Педагогиката е изградена на максимата, че малкото дете не трябва да се натоварва интелектуално по абстрактен начин. Трябва не да му се казва, а да му се показва, тъй като в ранното детство то учи чрез пример и подражание, чрез действие, под формата на игра.

„Детето трябва да се приема с благоговение, да се възпитава в любов и да се пуска на свобода“, казва Рудолф Щайнер.

УЧЕНЕ НА ОТКРИТО

В динамичния ни живот и твърде урбанизираните големи градове, на практика ценният контакт с природата се редуцира все повече. Затова е особено важно децата да запазят максимално връзката си с природата и да прекарват съществена част от времето си навън. Не е необходимо времето навън да е „загубено време“, в което не се научава нищо. Напротив: класната стая на открито може да предостави същите или дори по-добри условия за учене на децата, наред с възможност за повишена физическа активност. Така детето чувства и вижда истински околния свят, насърчавано да докосва дървета, семена или пръст, да разглежда листа и да тича по поляна. Ролята на обезопасено място на открито е безспорна по отношение на естествената необходимост от движение. Катерене, скачане, лазене, балансиране – всички тези активности са толкова присъщи на хората, колкото ходенето и тичането.

Наред с това е ценно децата да се учат да копаят, да саят и плевят, да се грижат за растенията. Това е най-природосъобразният начин за представяне на идеята за взаимозависимостта на живите организми, животните и човека. Багрите на големия кестен, под чиято сянка децата могат да учат, пеят и танцуват, променяйки се през сезоните, вдъхновява и художествените умения

на мъниците. Зеленият цвят на околността доказано намалява нивото на стрес и напрежението в очите.

Горска детска градина

Горската детска градина е форма на предучилищно възпитание, която произхожда от скандинавските страни. Основната ѝ характеристика е в това, че децата и техните възпитатели прекарват целия ден на открито: в гората, на поляната или на плажа. Ежедневното пребиваване сред природата подпомага положителното развитие на детската моторика и възприятие в областите груба и фина моторика, координация, тактилна чувствителност и задълбоченото възприятие. Според едно научно изследване, тъй като в повечето горски детски градини децата не играят с обикновени играчки с ясно обозначено значение, а с предмети от природата, те се развиват по-добре в езиково отношение. Това се дължи на факта, че децата по-често комуникират върху значението на предметите и играта. Също така е установено, че дългото стоене на открито се отразява положително върху имунната система на децата.

СМЕСЕНИ ВЪЗРАСТОВИ ГРУПИ

Някои от вече споменатите образователни концепции са изградени на принципа на съвместно отглеждане на деца във възрастов диапазон 0-3 и 3-6 години и преимуществото е, че този подход е полезен както за по-малките, които по метода на подражанието се учат от по-големите, така и за големите, у които се възпитава отношение на грижа и помощ. В исторически план килийните училища у нас и развилата се след това „взаимна метода“ са пример за вековно прилагане на подобен подход. Отделно от това, подобен контакт е много позитивен при изграждане на говорните и комуникативни умения. Друго предимство е възможността по-малките деца да не бъдат делени от братчетата и сестричетата си. Този подход на отглеждане е и много подходящ за деца със специфични образователни потребности.

Разбира се, има моменти, когато заниманията изискват разделение по възрасти, способности и интереси. В такива моменти децата се разделят на

групи или в отделни помещения, за да се концентрират върху конкретната задача, подходяща за тяхната възрастова група.

УЧЕНЕ ЧРЕЗ ИЗСЛЕДВАНЕ НА СВЕТА

Фазата „защо“, през която нормално минават децата, е доказателство, че за да възприемат света, те се нуждаят от безкрайно много информация и имат вътрешна потребност да си я набавят.

Малките групи в детския център са идеална възможност да чуем въпросите на децата. По този начин плавно се следва индивидуалния темп на интерес, респективно развитие. В приятелска и спокойна среда, следвайки вътрешното си любопитство, свободни да се докосват до разнообразни форми на игра и творчество, децата неусетно израстват емоционално стабилни, любознателни и уверени личности.

Откривателско учене

Inquiry-based learning е метод, изграден върху идеята, че придобиването на знания, информация и истина трябва да се постига чрез задаване на въпроси и проучване от страна на учениците. Широко разпространен метод при обучението във Великобритания, добиващ популярност в Европа и несъмнено с бъдеще и у нас. Това е форма на т.нар. активно учене, базираща се на идеята, че процесът е по-пълноценен, когато става на основата на въпроси. Ролята на възрастния се свежда до това, не да предоставя знания наготово, а да изгражда и насочва към ситуации, в които децата да питат и изследват. Педагогическият подход е насочен към това децата да работят заедно и да разрешават проблеми, вместо да получават цялостна информация, да наблюдават, да градят хипотези, да планират и осъществяват експерименти. Ролята на учителя е да ги води през процеса на откривателство. Философията на този тип учене е предшествана от работата на Пиаже, Дюи, Виготски и др.

ОБРАЗОВАТЕЛНИ НАПРАВЛЕНИЯ

В Чл. 4. от Наредба N4 за предучилищно възпитание и подготовка образователните направления, в които се осъществява обучението на деца в предучилищна възраст у нас, се казва: „Учебното съдържание по образователните направления се разпределя, както следва: *български език и литература, математика, ориентиране в социалния свят, ориентиране в природата, изобразително изкуство, физическа култура, музика, конструктивно-технически и битови дейности, изрова култура.*”

Така изброените направления корелират със съвременните психологически възгледи, постулирани в Теорията на Хауърд Гарднър за множеството интелигентности и дават ясна възможност децата да бъдат поощрявани в намирането на своите силни черти и уникални умения. Интелигентността е потенциал и поради тази широка дефиниция, авторът следва аргументирани критерии за определяне на отделните типове интелигентност. В своят труд „Frames of mind: The theory of multiple intelligences” той описва следните видове интелигентности: лингвистична (вербална), логико-математическа, пространствена, музикална, телесно-кинестетична и личностна в две разновидности – интерперсонална и интраперсонална. По думите на Гарднър всеки един тип интелигентност “се състои от множество способности и представлява система със собствени функции, различни от тези на останалите”. Основен принцип в теорията на Х. Гарднър е, че тези типове интелигентност са независими един от друг. С други думи, способностите, оценявани в рамките на един тип интелигентност не биха били годни за предсказване на способностите на същия човек в рамките на друг тип интелигентност.

Най-лесно учебна програма може да се изготви, като се следва една от утвърдените системи за предучилищно възпитание на нашия пазар. Но и без подобна програма, с нужните познания и въображение от страна на

възрастните, децата могат да бъдат стимулирани да развиват разностранните си способности и интелигентности, а зададените образователни направления да се развиват, допълват и обогатяват според интересите, познанията и уменията на самите родители.

Езикови умения

Усвояването на езика нормално преминава през общуването, но доказано по-добри резултати се получават, когато то става в приветлива обстановка и по интересни теми. Затова една от основните стъпки при формиране на езиковите умения е насърчаването на комуникация по приятните за децата идеи и въпроси. Мястото на приказките от българската и световна съкровищница е запазено. Те присъстват чрез книгите, на сцената или се вплитат във фантазиите на малките кукловоди.

Ранно чуждоезиково обучение

Въвеждането на чужд език от най-ранна възраст става основа на възприемането му от децата като друг и различен, а не чужд и труден, както изглежда на изучаващите го в по-късна възраст. Чрез кратки приказки, песнички, “action songs” (песни, включващи движение), чрез разглеждане на картинки и назоваването им децата могат да усетят мелодията и фонетиката на езика, за да се създаде благодатна почва за научаването му в по-късна възраст.

Математика

Вратата към света на точните науки, най-обобщено наречени математика, открехваме чрез песничките и броилките, броенето на цъфналите лалета или поставянето на подходящ брой прибори и чашки на масата. Изграждането на представата за размери и пропорции става неусетно в творческия процес. Къщата за кукли не е по-голяма от двореца от кашон за малки принцове и принцеси. Възможностите за междупредметни връзки са много. Броим на чужд език, играем с тесто и всеки път се чудим дали направено на питка е по-голямо или по-малко, отколкото на франзела (класически експеримент по Пиаже).

Цифрите можем да напишем с клечки, можем да нарисуваме в пясъка, можем да преброим пънчетата, по които подскачаме.

Изкуство

Заниманията по изобразително изкуство са само част от предоставяните на децата възможности за творчество. Представяне на приложни техники, апликация, работа с тъкани са средство за изработване на тематични или спонтанни красоти. Игрите с пясък и вода са толкова обичани от децата; те помагат за оформяне на мимолетни образи и дълбоки усещания, сравними само със съновиденията. Свободната игра с техники и материали по избор е прекрасна възможност за себеизява.

Театър

Класическият театър винаги вълнува детските души. Сцената, декорите, костюмите развихрят фантазията и пълнят възприятията. Наред с това и ролевата игра е важна част от ежедневието на децата, която освен за забавление, всъщност обслужва всички останали педагогически цели – чрез нея децата учат, експериментират, опознават себе си и света; разкриват фантазиите си, обогатяват емоциите си.

Ориентиране в природата

Опознаването на природата се случва чрез активен контакт с нея. Игри и занимания на открито, екскурзии в планината, пикник до реката. Запознаване с морфологичните особености на широко разпространени, застрашени, лековити и опасни растения. Търсене на възможности за реален контакт с представители на животинския свят. Игри, посветени на характерни особености на поведението на познати и екзотични животни. Наблюдение на процесите в природата и метеорологичните промени, като при подходяща екипировка неусетно се постига и закаляване.

Екология

Наличието на 'класна стая' на открито би дало допълнително възможност на децата да полагат грижа за конкретното място по начин, по който темата за екологията се възприема съвсем естествено. Окосената трева може да послужи за образуване на нова почва. Засетите семена трябва да бъдат поливани, за да покълнат цветя. Ябълките растат по дърветата и добре обгрижваните растения дават повече плод, а когато са торени само с натурален хумос, то те са полезни за растащите детски тела и умове.

Физическа култура

Желанието за физическата активност е заложено у децата и оформянето на такава култура е неразривно свързано с изграждането на умения за безопасна дейност и формирането на навици и потребност от здравословен начин на живот. Свободата, която вярваме че децата заслужават – да се движат докато учат, пеят или разговарят, е възможност всяко дете да следва своята вътрешна потребност от динамика и да не се получава наблюдавания иначе пример за “заклучена” енергия, която изригва при първа възможност.

Музикална култура

Музиката (мелодия, ритмика, песни и танци) е част от играта, от ежедневието и културата. Музиката е път към непознати страни и народи, така както и към душевни преживявания. Тя може да съпътства творческите занимания, да стимулира интереса към чуждите езици или децата да се насладят на самостоятелното ѝ създаване чрез богат набор от инструменти или други импровизаторски търсения.

Битови дейности

Битовите дейности са част от семейния живот. Всеки поема своите отговорности и децата усвояват от съвсем малки уменията да се самообслужват. Постепенно помагат в домакинството, слагат масата, активни си при изработката на курабийки или плодови салати в специално нарочени кулинарни дни, справят се

с дейности по почистване и подреждане. Конструктивно-техническото мислене се развива с класическите строители и с възможностите за нестандартни изобретения. За целта са на разположение естествени материали и е само въпрос на трактовка при дейността си с тях дали детето развива своето конструктивно или творческо мислене.

Здравословно хранене

Храната е нещо, което повече от всичко друго се влияе от личния пример. Затова отделяме време да приготвим храната заедно, да говорим за това какво ядем и кой продукт какво доставя на организма ни. По примера на всяка класическа и съвременна приказка, в която доброто и злото се борят за надмощие, можем да разиграем защитната битка на белите кръвни телца с настъплението на вирусите или микробите. И ако не разполагаме с градинка, в която да отглеждаме достатъчно количество плодове и зеленчуци, то винаги можем да засадим на перваза сезонни подправки и билки.

Ориентиране в социалния свят

Изследванията показват, че още във възрастта на прохождането, при изградена позитивна афективна връзка с родителите си, децата, при възможност за спонтанен избор, предпочитат да общуват с връстници. Този начин на хоризонтална комуникация поощряваме, така както се стремим да съществува и между възрастни и деца. Толерантност, взаимопомощ и отговорност са качества, които развиваме у децата от най-ранна възраст.

Емоционална интелигентност

Извеждаме отделно, тъй като вярваме, че е важно от най-ранна възраст да партнираме на децата си, за да могат да усещат, разбират и описват своите чувства. Също така да уважават чувствата на другите и тези си умения реално да използват в игрите и живота си. За целта е добре да се използват целенасочени занимания, в които децата да споделят своите чувства (включително ярост, гняв или недоволство), да говорят за положителните усещания от добре свършена

работа (гордост, щастие), да могат да вербализират настроенята си, умората или друга форма на дискомфорт. На принципа на „огледалото“ възрастният може да върне образа на някое усещане, демонстрирано чисто телесно, чрез думи. Ролевите игри са чудесна възможност както да се погледне ситуацията отстрани, така и да се влезе в чужда роля и да се доловят емоциите от нея. Разбирането на първо място, че и другите изживяват чувства, подобни на нашите е едновременно трудно и занимателно. Приемането на чувствата влияе положително и върху изграждането на самочувствие. Децата растат вътрешно балансирани, учат се да отстояват аргументирано позицията си и са склонни да поемат разумни рискове.

Заниманията, описани по-горе, съвсем не изчерпват възможностите за игри и обучение, които един детски център реално предоставя. Принципът на съвместно израстване на деца от различни възрасти, наред със споделената философия на следване на детето, не предполага съществуването на строго дефинирана програма. Това, което е най-ценно тук, е възможността родителите да бъдат въввлечени в организирането и участието на разнообразни занимания за тях самите. Не става дума толкова за развлекателни дейности, а за усвояване на умения и знания, които те като осъзнати родители, си дават сметка, че желаят да придобият. Дали това е информация относно справяне с различни поведенчески проблеми, преодоляване на страхове или загуби, обучение в разнообразни педагогически техники, приложими у дома, психологическа подкрепа в труден момент или споделяне на радостни събития – няма значение.

Усвояването на ключовите за възрастта знания, умения и навици, които ще помогнат на детето плавно да порасне в ученик, става предимно чрез игра.

Следвайки ритъма на сезоните, вътрешното любопитство на всяко от децата и уютта, който отбелязването на празниците създава, детето неусетно преминава през запознаване с различни факти, явления и процеси, до по-задълбочено разбиране и осмисляне. Така, то на свой ред е готово да помогне на новите малки членове на общността да израстват любознателни в спокойна и приятелска среда.

ИЗТОЧНИЦИ:

Джейкъб Морено, „Основи на Психодрамата“, изд. „Отворено Общество“, София 1994
“Ръководство за изследване на детето“, под редакцията на Борис Минчев, изд. „Веда Словена – ЖГ“, София 2000

Л. Павлов, В. Боянова, „Анатомия и физиология на човека“, изд. „Венимекс“, София 1996
“Енциклопедия по психология“ под редакцията на Реймънд Дж. Корсини, изд. “Наука и изкуство“, София 1998

“Foundation of psychology“, Copp Clark Pitman Ltd., A Longman Company, Toronto 1990

http://kg.sofia.bg/?page=nrdp_preduchiliste

<http://www.psihologia.net>

<http://www.playcentre.org.nz>

<http://www.ioe.ac.uk/>

Guide to the Early Years Foundation Stage in Montessori settings,

<http://downloads.nationalstrategies.co.uk.s3.amazonaws.com/pdf/364d90dc21ff4abb9dd8bdb1b34c4410.pdf>

Люба Пенчева е магистър по социална психология и дипломиран психодрама-асистент. Консултира индивидуално и работи с групи, като в практиката се интересува от динамиката в социалното общуване, търсенето на личностна хармония, възпитание и общуване с децата още от кърмаческа възраст.

Работи и към Университетски Ботанически градини по проекти, свързани с популяризиране на откривателското учене в областта на ботаниката. Разработва и предлага т.нар. образователни игри, чрез които децата още от съвсем ранна възраст да могат да опознават света, процесите и явленията, които ги интересуват чрез разнообразни игри. Автор на статии в сп. „Психоанализа“ и „Психология за родители“. Майка на две деца.